

* * *

Понашање великих писаца у тоталитарним друштвима, па и у онима која се са превеликом слободом називају демократским, трпело је од често бруталних притисака на слободу стваралаштва у таквим друштвима. Неки од великих писаца мудро су остајали у политичкој сенци, бацивши се свом снагом свога духа на усавршавање естетске суштине своје уметности, а други нису могли да избегну отровну милост тирана, ако их она у извесном периоду њиховог живота фасцинира. Тако је, на пример, с једне стране сличан, а с друге различит став који су у односу на то питање заузели неки наши велики писци. Андрић је тихом стваралачком страшћу упорном као земљина тежа, створио дела која су му омогућила да добије Нобелову награду. У његовим биографијама о којима се чешће пише после његовог добијања Нобела, не истиче се за његов статус у послератно време веома компромитантна чињеница да је он био амбасадор Краљевине Југославије у Хитлеровој Немачкој. Хитлер је био задовољан понашањем па и укупном активношћу Ан-

Проф. др Милан Ранковић

Фрагменти (1)

дрићевом. Не може бити да та чињеница није утицала на то што га је за време немачке окупације Хитлер оставио на миру да тихо ствара у Београду, без учешћа у политичком животу, које је тада истакнутијим интелектуалцима наметала колаборационистичка влада Милана Недића.

Црњански, такође наш велики писац, био је новински дописник из Хитлерове Немачке. Између свих осталих дописника, он је био Хитлеров љубимац. Можда је употреба ове речи претерана, али она се ослања на чињеницу да је Хитлер јавно похвалио писање Црњанског о Немачкој као најобјективније, а на једном јавном пријему га је чак за кратко и загрлио. Ова јасно изражена симпатија од стране једног од најмоћнијих властодржаца на свету, без обзира на то што је он био и дубоко патолошка личност, јер не може бити нормалан политичар који организује логоре смрти да би уништио читаве народе (Јевреје, Роме, Србе, Русе, Пољаке, итд.). Овај загрљај могао је касније, кад Хитлер више није био жив, битно угрозити физичку егзистенцију Црњанског у антифаши-

стичкој Југославији у којој је тада за много мање заслуге за Хитлера по кратком поступку следила смртна казна. Мудри Црњански је одлучио да се првих година после ослобођења не врати у Југославију. Дуго се колебао чак и кад су га звали високи функционери комунистичке државе. Неки од њих су долазили у Лондон да га убеди да се врати, али је он једно време више волео рад у обућарској радионици у првом нивоу подземља, него да се препусти илузији о понуђеној милости југословенских комуниста.

Чињеница да је Црњански, као новинар, био похваљен од Хитлера, не може упрљати његово стваралаштво. Ова чињеница је префуткивана у социјалистичкој Југославији, а посебно је скривана од школске деце. Његова дивна поезија није ни дотакнута Хитлеровим загрљајем. Бесмислено је узимати дело из једне области и пребацивати га у другу област, у којој важе друге законитости.

Трећи великан југословенске књижевности, Крлежа, био је позиван од Павелића да сарађује са усташком власти, али је то на неки свакако доста вешт начин избегао. С друге стране су га комунисти званично да као Назор, оде у партизане, али је и то на још вештији начин избегао. На крају је добио премију: милост шефа државе Тита, чак право на некакво лажно пријатељство с њим. Допустићу себи и једну малу шалу. Напунио сам осамдесет година и сад ми фактор надживљавања даје могућност да се шалим и на рачун највећих тирана историје. Могло би се рећи да је Крлежа могао од Тита добити и партизанску споменицу, да му је и њу затражио. Користило би то обојици.

* * *

Ретки су управљачи територијално малих држава које су, осим тога, насељене малим бројем становника, који су ко зна како у себи однеговали психологију шефова великих сила, па се у политичкој стварности међународних односа покушавају да понашају као да су и они на челу великих држава. Ми смо имали једног таквог, а он је, као симбол неоспорне моћи имао и неких потајних ученика. Понашање великога у малој држави морало је бити смешно шефовима стварно великих држава, али за нашу малу а кочоперну земљу је било трагично. Једна посмртна парола која је требало да идеализује Титов начин владања (После Тита – Тито) у суштини је нудила ништа за ништа.

Пошто више није било окупатора да би могле да ратују против њега, народи Титове Југославије су почели да ратују међу собом. Такав трагичан крај релативно мирног периода у току трајања Титовог живота унатраг девалвира претходна достигнућа. Мале “велике” земље се често невешто уплићу у компликовани сплет односа између великих сила, а сами од тог уплићања обично не добију ништа. Србија је једна од таквих држава. Ево како је изгледао један такав покушај Југославије да се без рана провуче између наоштрених мачева великих војски.

Шестог априла 1941. ујутру мене и моје најближе пробудила је нека чудна бука. Истрчали смо на терасу. И станари суседних кућа су то учинили. Мој отац, високи државни чиновник, поче да умирује и нас, и остале станаре наше зграде: “Не бојте се. Ово су вежбе

наших авиона. Београд неће бити бомбардован. Од кад је проглашен отвореним градом, неће се бранити, па зато и неће бити нападан.” Нисам баш разумео ово са отвореним градом, али није било никаквог разлога да не верујем оцу. Разлог да му не верујем за који минут се појави на небу. Уз неподношљиво завијање немачких јуришних бомбардера које смо сви звали “штука” зато што су се пикирајући сјурили на плен, изручивали бомбе прецизно зато што су их бацали са релативно мале висине, и нагло, готово под правим углом су се дизали у небо. Небо се за неколико секунди замрачило од дима који су изазвале већ бачене бомбе. Сестра врисну и заплака. Ја, несвесно, почех да се отимам из стиска очеве велике шаке. Отац је био висок, нешто испод два метра, тежак око сто двадесет кила, и имао снагу која се зачела већ на сеоским радовима у његовом детињству. Отац за тренутак пусти стисак и ја му се отргнем и сјурим се низ степенице у подрум. За мном потрчаше сви моји, а последњи стиге отац. Баш у том часу падне прва бомба на нашу кућу. После смо сазнали да је била запаљива. Падоше још две запаљиве, па онда последња, разорна. Тада наста пакао. Тло под нама поче да се креће лево-десно као вода. Цигле изнад наших глава почеше да се изглављујус плафона и падају на нас. Ми смо сви зевали као рибе, али нисмо једно друго чули. Ударци бомби по згради производили су такав ужасан звук, да се наши гласови никако нису могли чути. Тада се нагло испољи спремност оца да нас спасава и да избере најједноставнији и најбржи начин да то учини. Раменом уз велике муке,

диже округли капак на крају подрума кроз који су станари зими са улице убацивали угаљ и дрва, и поче да нас, једно по једно, диже и избацује на улицу кроз онај отвор, на који је већ пао део тешког шута са фасаде зграде. Тек данас схватам да се ту радило о секундама, јер би та рупа испод капка ускоро била затрпана. Спасла нас је очева велика али правовремена и вешто употребљена физичка снага. Прво је избацио мене, па моју сестру, па маму, па баку, његову ташту. Онда се он почео да извлачи. Било је тренутак кад је изгледало да ће доле остати. Али кад видесмо његове муке, сви се вратисмо као тој рупи, његовом мучилишту, вриштећи и почесмо одозго да га извлачимо. Ту је најкориснија била снага моје мајке. Кад виде да смо се вратили по њега, и кад зачу наше крике, отац доби нову снагу. У једном замаху се подиже на рукама и ослободи своје ноге од шута који је крај њега већ упадао у подрум. Један пацов искористи његово тело као мост ка слободи и цичећи сулудо излете преко његовог рамена и утону у ону уличну прашину, гребући ножицама по њој. Кад се отац сасвим извуче и исправи, протресе прашину са себе и рече нам: “А сада брзо! Сигурно ће се вратити.” Схватих да је мислио на штуче, па потрчах. “Лакше, погубићемо се. Морамо ићи у групи”. Пролазили смо поред Вознесенске цркве. Она није погођена, али земља око ње јесте. У дворишту цркве ископане су рупе покривене даскама, преко којих је набачена земља. Из те земље чуо се немоћни глас самртника: “Помозите! У помоћ!” Видех на гранама дрвета једну кошуљу са делом руке у рукаву. Окре-

нух главу од тога језивог призора и видех на улици коња како лежећи трза ногама. Са сваким трзајем ноге из врата би му бризнуо узак али висок млаз крви.

Тада смо из све снаге кренули у бекство. Ишли смо тако пешице читав дан и пола ноћи, и гладни, и жедни, али потребу за јелом и пићем нисмо осећали. Дошли смо у село Врчин под Авалом, и спавали остатак ноћи у штали једног домаћина који нас је, видећи да више не можемо да идемо, већ ћемо попадати по земљи и ту преспавати, позвао да преноћимо у његовој штали. Попадали смо на сламу као мртви. Ујутру нас је отац плачући напустио. Рекао је да мора да се јави на одређено место према ратном распореду. Плачући смо висили на његовим рукама, молећи га да не иде. Али он нам је говорио оно што не разумемо. Морао је да иде по цену да нас остави саме у непознатим селима подавалским.

Од тада сам преживео сва бомбардовања Београда. Али једно друго бомбардовање које сам 1999. преживео назвао сам “бомбардовање одоздо”. На неки начин било је страшније него бомбардовање одозго.

Кад се завршило Натовско бомбардовање, пожелех да одем негде где бомбардовања нема, и где га, по моме тадашњем уверењу, не може бити. Отишао сам у Москву, у којој је моја супруга Рускиња имала стан наслеђен од родитеља. Тек што сам тамо стигао, кад на телевизији и у новинама почеше да се приказују срушене вишеспратнице и разбацана тела станара по суседним парковима. Тек касније

добисмо информацје да су то рушење Москве организовали и изводили Чечени. Ту је дошло до принудне али и добровољне сарадње московских Чечена, који су у Москви рођени и ту стално живели и Чечена из Чеченије који су уцењивали Московљане да приме сакупљени експлозив и да га потом, у одређено време терористи активирају. Сваки дан гледаш ужасе на телевизијском екрану, а не знаш да ли је и кућа у којој станујеш на реду. Кад сам доживео ово неприродно, па зато још ужасније бомбардовае од “оног небеског”, кад сам на својој кожи осетио како се једна од највећих светских сила нападнута на неочекиван начин у срце своје моћи и свог националног поноса, нашла у немогућности да се одбрани адекватно опасности, пожурисам да се вратим у Београд надајући се да се у њему време томахавка завршило и да он неће никад одговарати своје Чечене, мада је једно време било елемената за то. Тада нисам знао да ће још једна светска сила бити понижена неочекиваним самоубилачким нападом на град који је срце те земље, као што је нападнута Москва била и остала срце Русије.

Једном констатацијом вратићу се на тему коју сам начео у овом фрагменту. Та констатација гласи: мале земље имају велике претензије, а мале резултате. Али су зато поднеле патње исто тако велике, ако не и веће, него велике државе.

* * *

Данас, кад понизно улазимо у заједницу европских држава, међу којима се налазе и неке од економски највећих и војно најјачих сила света, ми

то чинимо не због тога што смо одушевљени њиховим моделима друштва, већ зато што очекујемо инвестиције у нашу осиромашену привреду. Притом се понашамо као да оно бомбардовање Србије у тромесечном али отровном ракетирању, није ни постојало. Ако подсетим на жртве тога рата, може ти се десити да будеш сурово нападнут јер шириш говор мржње. Ја сматрам да спољна политика наше земље неће бити успешнија ако намерно превиђа, или како се то у нашем народу каже – “која се прави луда”, као да међу државама које су учествовале у том нападу није било и војске некадашњих савезника у дугој историји која је овом рату предходила. Сећам се нас, деце, која су у окупираном Београду трпела бомбардовања некадашњих савезника Србије, трчећи по дворишту од зграде до шупе, и носећи на главама шерпе и лонце, док су шрапнели противавионске артиљерије немачке окупационе војске трештали по цреповима београдских периферијских кућа. Сећам се и тога како смо се слепо радовали прелетима англоамеричких авиона, иако су и они бацали такозване тепихе бомби. Ја сам уверен да спољна политика наше земље мора непрекидно имати у виду, да смо бомбардовани, када, и од кога, и зашто и да главни циљ наше спољне политике мора бити да не смемо дозволити да опет будемо бомбардовани. И обичног човека би наша историјска искуства опаметила, али шефове наше државе очигледно није. Јер доћи у ситуацију да будеш бомбардован од војно и економски најјачих земаља света представља највећи подвиг бесмисленост вођења спољне политике. Процена да има смисла ући у рат са највећим си-

лама света, и на крају убеђивати израњављени народ да смо их ми, уствари победили, јер нису ушли трупима у нашу земљу јесте пут ка клиничком лудилу. Зар би требало да нас сравне са земљом па да признамо пораз?

Кад данас размишљам о тим бомбардовањима, сматрам да је злочин организовано хранити заборав о њима. Кад почнем да размишљам ван схема новинске логике, одједном схватим да су они који су нас бомбардовали хтели да убију баш мене и баш моју породицу. Ја то никада нећу заборавити. И нећу никада престати да их мрзим.

Ова мржња није од мене створила терористу, осветника. Ја сам остао хуманиста каквог ме је мајка, београдска учитељица, васпитала. Бити учитељица у Београду је некада било угледна професија. Али иако морам да мрзим масовне убице, ја никада нећу дозволити себи да изгубим осећање праведности. Мржња према носиоцима зла за нормалног човека не може бити задовољство, већ само патња. Јер то што они постоје ометају нас, нормалне, да нормално постојимо. Али спас није у заборава. Спас је у борби против зла у оквиру сопствених могућности.

Нико од Срба не сме да заборави каме и јаме Јасеновачке. Ни једини у свету дечји логор смрти који је у НДХ постојао. Ни смрт осамдесет деветоро деце која су погинула у рату са НАТООМ. Ни смрт мале Милице Ракић, која је погинула у купатилу свога стана од гелера који је долетео кроз прозор.

* * *

Ја не знам ништа боље од овог одвратног света.

